

УДК 330. 341.1 + 330.56

Котигорошко О. І.

Химинець В. В.

Ужгородський національний університет

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЖ. М. КЕЙНСА ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНВЕСТИЦІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ДОХОДУ

Досліджено наукові та методичні основи кейнсіанських теоретичних положень про взаємозалежність інвестицій та національного доходу. Узагальнено найважливіші аспекти основного психологічного закону Дж. М. Кейнса та розробленого ним мультиплікатора інвестицій. Проаналізовані також фактори інвестиційної активності та психологічні мотиви схильності до ліквідності за Дж. М. Кейнсом.

Ключові слова: інвестиції, національний дохід, психологічний закон Дж. М. Кейнса, мультиплікатор інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Особливістю методології кейнсіанської теорії є врахування психологічної мотивації економічної діяльності. Дж. М. Кейнс також увів в економічну теорію як новий економічний закон, так і нові економічні категорії, зокрема: основний психологічний закон; психологічна схильність до споживання; заощадження та інвестиції; психологічні основи надання переваги ліквідності; гранична схильність до споживання та заощадження; граничний дохід; гранична ефективність капіталу; граничні інвестиції та ін. Крім того, цитований науковець також поширив на нову галузь макроекономічної теорії застосування сучасних на той час кількісних, математичних методів дослідження, зокрема, методу граничного аналізу.

Дж. М. Кейнс сприяв універсалізації методології маржиналізму, її поступовій трансформації з виключної складової неокласичної мікроекономічної теорії у загальнотеоретичний інструмент економічного аналізу. Заслугою цитованого науковця є також те, що він широко застосував метод прогнозування як результат екстраполяції на майбутнє економічних процесів, що ним досліджувалися, елементи економіко-математичного моделювання, метод врахування раціональних очікувань, тобто ті методи, які в подальшому розвинулися і увійшли в науково-методичний арсенал сучасної світової економічної теорії. Як науковець і практик Дж. М. Кейнс зумів поглибити і конкретизувати власні уявлення про неможливість спонтанного саморегулювання економіки, про доцільність посилення регулювальної ролі держави за рахунок державних субсидій підприємствам. Всесвітнє визнання Дж. М. Кейнса мала головна його праця «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей», яка стала поворотним пунктом усієї економічної науки ХХ ст. Невипадково, що відомий історик економічної думки Б. Селігмент порівнював цю книгу лише із впливом «Капіталу» Маркса і «Багатства народів» Сміта [1, с. 494].

Новий теоретичний підхід Дж. М. Кейнса у цій та інших працях містив суттєві ідейні та теоретичні розходження з панівною в тогочасній економічній науці неокласичною теорією. Зокрема, в неокласичній теоретичній системі пояснення механізму функціонування ринкового саморегулювання ґрунтувалося на пріоритетному значенні фактора ринкової пропозиції. Активна роль цього фактора знайшла вираз і у найбільш поширеному формулюванні закону Сея: «пропозиція породжує адекватний попит». Водночас в основу кейнсіанського теоретичного аналізу було покладено протилежний підхід. Основним фактором як досягнення, так і порушення ринкової рівноваги він

вважав сукупний ринковий попит. З цього приводу Дж. М. Кейнс підкреслював, що нехтування функцією сукупного попиту було принциповою рисою також традиційної «класичної» ортодоксії протягом понад ста років. Її теоретичний оптимізм був уперше порушений лише Т. Мальтусом, за яким Кейнс визнавав науковий пріоритет у постановці проблеми недостатнього попиту і можливості загального надвиробництва. Стосовно мальтузіанської теорії Дж. М. Кейнс писав «велика загадка ефективного попиту, за вирішення якої так палко взявся був Мальтус, звітрилась з економічної літератури» [2, с. 37].

Основний психологічний закон Дж. М. Кейнса полягає в тому, що:

– по-перше, люди схильні як правило, збільшувати своє споживання з ростом доходу, але не тією самою мірою, якою зростає дохід [2, с. 96];

– по-друге, ... із зростанням доходу рівень споживання хоч і підвищується, але не тією самою мірою. Саме у цьому психологічному законі слід шукати ключ для розв'язання наших практичних проблем [2, с. 35];

– по-третє, з ростом реального доходу, як правило, більш високим виявляється частка тієї частини доходу, яка спрямовується на заощадження. Буде, однак, – ця частка більшою чи меншою, ми все одно можемо спостерігати дію основного психологічного закону, характерного для будь-якого сучасного суспільства, у тому, що з ростом реального доходу воно не збільшує свого попиту на всю абсолютну суму природу, і також внаслідок цього, буде заощаджуватися все більш значна абсолютна сума... [2, с. 97];

– по-четверте, ключ до вирішення проблеми недостатнього зростання споживання з ростом національного доходу цитований науковець бачав у дії також основного психологічного закону, який встановлює функціональний зв'язок між схильністю людей до споживання та їх схильністю до заощадження. Тобто, якщо природи споживання (ΔC) та доходу (ΔY) мають однакові знаки, то, згідно з психологічним законом $\Delta Y > \Delta C$, що обумовлює стійке перевищення доходів над поточним споживанням. Різницю складають заощадження, що паралельно зростають. Отже, в механізмі реалізації основного психологічного закону закладена взаємодія схильностей до споживання та заощадження;

– по-п'яте, стосовно капіталу вчений стверджує, що ця категорія ... не є якоюсь замкнутою в собі субстанцією, що існує ніби незалежно від споживання. Навпаки, будь-яке послаблення схильності до споживання, яке, як можна гадати, перетворюється на постійну звичку, має приводити не

тільки до скорочення попиту на споживчі товари, але й до скорочення попиту на капітал [2, с. 106].

Важливим етапом теоретичного аналізу є встановлення Дж. М. Кейнсом зв'язку між споживанням, інвестиціями і національним доходом, який він здійснив на основі концепції мультиплікатора. При цьому кількісна незалежність між інвестиціями та національним доходом визначена мультиплікаційним ефектом, чи ефектом мультиплікатора. Відмітимо, що поняття «мультиплікатор» походить від латинського слова *multiplico* – помножую, збільшую. Водночас Кейнс зауважував, що ідею мультиплікатора він запозичив у англійського економіста Р. Ф. Кана, який вперше ввів це поняття в економічну теорію [3, с. 112-114], розробивши при цьому мультиплікатор зайнятості (k) – коефіцієнт, який показує, у скільки разів приріст сукупної зайнятості буде більшим за приріст первинної зайнятості у галузях, безпосередньо пов'язаних з інвестиціями. Поняття мультиплікатора зайнятості вчений вперше сформулював у 1931 р. у зв'язку з обґрунтуванням доцільності організацій суспільних робіт під час кризи для стимулювання зайнятості та подолання безробіття.

У своїй статті відношення внутрішніх інвестицій до безробіття Р. Канн стверджував: якщо прийняти, що схильність до споживання, а також деякі інші умови в різних гіпотетичних обставинах задані, і якщо представити, що монетарні органи або які-небудь інші державні органи приймуть заходи які спрямовані на стимулювання або уповільнення інвестицій, то зміни у величині зайнятості виявляться функцією від зміни в сумі чистих інвестицій. Цитований науковець бачив свою мету в тому, щоб встановити загальні принципи, за допомогою яких можливо вирахувати кількісне відношення між приростом чистих інвестицій і обумовлений ним приростом сукупної зайнятості. Він же стверджував, що як тільки повна зайнятість досягнута, всяка спроба ще більше збільшити інвестиції незалежно від величини граничної схильності до споживання викличе за собою тенденції до безмежного зростання цін, інакше кажучи, в такій ситуації ми досягли б стану справжньої інфляції [3, с. 378].

В теоретичному аспекті важливу роль відіграє розробка Кейнсом мультиплікатора інвестицій, тобто множника (k), що дорівнює відношення приросту національного доходу (ΔY) до приросту інвестицій (ΔI), який визначається за формулою:

$$k = \frac{\Delta Y}{\Delta I} \quad (1)$$

Мультиплікатор Кейнса – це коефіцієнт мультиплікації, що фіксує пряму пропорційну залежність між приростом інвестицій та приростом національного доходу. Він показує, у скільки разів отриманий приріст національного доходу більший за початковий приріст інвестицій, що обумовив це зростання. Іншими словами, мультиплікатор кількісно визначає множинний вплив змін в інвестиційній активності на відповідні зміни національного доходу.

Механізм мультиплікаційного ефекту за Кейнсом полягає в наступному: приріст інвестицій в будь-якій галузі викличе відповідне розширення виробництва та збільшення зайнятості в цій галузі. Зростання зайнятості означатиме збільшення доходів індивідів зайнятих у інвестиційному секторі. Частина цих доходів піде на споживання, а інша – на заощадження. Придбання предметів споживання створить нові доходи виробників споживчих благ. Ті, у свою чергу, реалізуючи власні

доходи створюють нові доходи інших товаровиробників. Іншими словами, інвестиції перетворюються на доходи, отримані доходи перетворюються на ринкові витрати, які у свою чергу обумовлюють довготривалий процес утворення нових доходів у тих осіб, що утягнені у ринкові взаємовідносини.

Отже, вихідними інвестиціями приводяться у рух подальші чисельні ланцюгові реакції приросту доходів у інших суміжних галузях, які пов'язані між собою суспільним поділом праці. Після завершення певного періоду приріст сукупного доходу буде більшим в порівнянні з первинним приростом інвестиційних витрат, тобто дорівнюватиме приросту інвестицій помноженому на коефіцієнт мультиплікації [2, с. 114-116].

Мультиплікаційний ефект веде до кратного збільшення національного доходу, викликаному початковим приростом інвестицій. Наприклад, якщо мультиплікатор дорівнює п'ять, то приріст національного доходу, викликаний зростанням інвестиційних витрат буде у п'ять разів перевищувати первинний приріст інвестицій. Це явища ще можна порівняти з ефектом розходження кіл на поверхні води кинутим каменем.

Дж. М. Кейнс показав, що значенням мультиплікатора є функцією від психологічних схильностей населення: до споживання та заощадження. Передусім він довів, що числове значення мультиплікатора визначається граничною схильністю до споживання тобто часткою витрат на споживання в будь-якій зміні доходу. Гранична схильність до споживання ($\Delta C/\Delta Y$) показує, як збільшення доходу буде розподілене між споживанням та заощадженнями.

З її врахуванням виводиться наступний вираз мультиплікатора:

$$k = \frac{1}{\Delta C/\Delta Y}$$

У знаменнику наведеної формули мультиплікатора $\frac{\Delta C}{\Delta Y}$ – гранична схильність до споживання $1 - \frac{\Delta C}{\Delta Y}$ – гранична схильність до заощадження. Оскільки $\Delta Y = k\Delta I$, то

$$k = \frac{1}{\Delta C/\Delta Y}$$

Отже Дж. М. Кейнс зробив відкриття, що мультиплікатор інвестицій знаходиться у прямо пропорційній залежності від граничної схильності до споживання: чим більша гранична схильність до споживання, тим більший мультиплікатор інвестицій, тобто тим більшим буде приріст національного доходу, викликаний приростом інвестицій.

Вищенаведене відкриття Кейнса має як математичне, так і економічне пояснення. У першому випадку з наведених формул видно, що чим більша гранична схильність до споживання ($\Delta C/\Delta Y$), тим менший знаменник у формулі мультиплікатора, а тому тим більша його величина. Це й обумовлює збільшення приросту національного доходу, зайнятості та споживання, що викликаються зростанням інвестицій. Наприклад, якщо гранична схильність до споживання складає $9/10$, то мультиплікатор $k = 1/(1 - 9/10) = 10$.

У другому випадку інвестиції перетворюються на доходи, ті у свою чергу витрачаються, перетворюючись у нові доходи і витрати учасників ринкового обміну в інших суміжних галузях господарства і т. д. Інтенсивність та масштабність цього процесу будуть тим більші, чим більшою буде та частка приросту доходу, що піде на споживання. В подальшому Дж. М. Кейнс показав, що зростання доходу супроводжуватиметься зростанням споживання в межах існуючої схильності

до споживання. При цьому частина доходів буде заощаджуватися. Величина кожного наступного утвореного доходу буде нижчою за величину попереднього. Тому в цілому приріст доходу відбуватиметься у спадній геометричній прогресії. Таке затухання мультиплікаційного ефекту обумовлено дією основного психологічного закону: споживається не весь дохід, частина його заощаджується і вилучається з цього процесу.

За Дж. М. Кейнсом, мультиплікаційний ефект діє в обох напрямках: як у напрямі зростання, так і спадання. Якщо, наприклад, інвестиції мають від'ємний приріст, тобто скорочуються, то величина національного доходу також зменшиться, причому з урахуванням величини мультиплікатора.

Загалом, теорія мультиплікатора Кейнса на перший план поставила встановлення факторів, що детермінують обсяг національного доходу. Згідно з цим теоретичним положенням, приріст національного доходу визначається двома величинами: 1) приростом інвестицій та 2) коефіцієнтом мультиплікації, величина якого прямо пропорційно залежить від частки споживання у прирості національного доходу. Таким чином, недостатність сукупного попиту порівняно з рівнем сукупної пропозиції Дж. М. Кейнс пов'язував як із використанням частини доходу на заощадження, так і з гальмуванням зростання споживчих витрат порівняно з темпами зростання доходу. Інша група факторів пов'язана з недостатнім рівнем інвестиційного попиту та реальних інвестиційних витрат.

За твердженням Кейнса, інвестиційний попит поряд із споживчим попитом є вагомим структурним елементом сукупного попиту. При цьому основну увагу цитований дослідник приділяв розгляду впливу таких чотирьох факторів динаміки інвестиційного попиту, як:

- очікувана норма прибутку від інвестицій;
- норма банківського процента;
- дія психологічної схильності надання переваги ліквідності;
- порівняльна привабливість інвестування та заощадливості капітальних коштів

На базі врахування цих факторів дало можливість ученому пояснити причини недостатньої інвестиційної активності, яка призводить до циклічного спаду економіки. Звідси стимулювання інвестиційного процесу Дж. М. Кейнс вважав головним шляхом ліквідації диспропорційності, запобігання кризовим явищам та усунення їх, а також ліквідації циклічного безробіття і досягнення повної зайнятості.

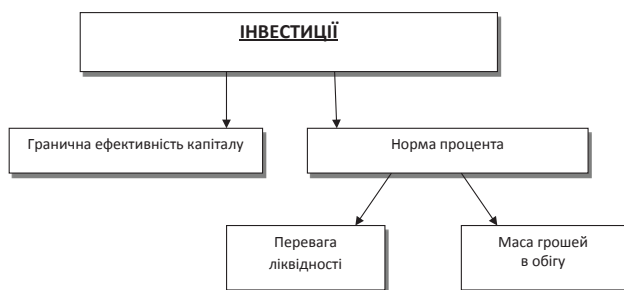

Рис. 1 Фактори інвестиційної активності за Дж. М. Кейнсом [2, с. ...]

Актуальністю і новизною кейнсіанського дослідження є і те, що забезпечення нормального обсягу інвестицій нашої економіки на проблему перетворення заощаджень у реальні капіталовкладення, на чому і базується його формула: ін-

вестиції мають бути рівними заощадженням або $I = S$. Водночас відмітимо, що представники неокласичного напрямку не бачили в цьому особливої проблеми, вважаючи рівноважний зв'язок між заощадженнями та інвестиціями таким, що досягаються автоматично. Проте Кейнс вважав такі підходи спрощеними та нереалістичними, а тому при аналізі проблеми спонукання до інвестування він приділяв велику увагу, зосередившись передусім на розгляді двох основних факторів, які впливають на величину інвестицій: граничної ефективності капіталу і норми процента (рис. 1)

З наведеного рисунку видно, що при аналізі проблем спонукання до інвестування Дж. М. Кейнс приділяв велику увагу, зосередившись передусім на розгляді двох основних факторів (одночасно і категорій), від яких залежить величина інвестицій: граничної ефективності капіталу і норми процента. При цьому гранична ефективність капіталу, як стверджує Кейнс – це очікувана гранична прибутковість капіталовкладень і виражається відношенням $\Delta P / \Delta I$. Відмітимо, що Кейнс визначив її не поточним прибутком, а оцінкою майбутніх, очікуваних, прибутків, що робить її дуже чутливою до факторів економічної невизначеності: різного роду спекуляцій, паніки, переоцінки перспектив розвитку ринків, технічних переворотів тощо. Це означало, що цитований науковець по суті враховував реальні умови ринкової економіки, в якій рух найважливіших народногосподарських показників залежить від поведінки підприємців, від їхніх очікувань майбутніх доходів та економічних передбачень.

Незаперечною кейнсіанською заслугою є визначення ним *граничної ефективності капіталу* «як величини, рівній тій обліковій ставці, яка зрівняла б теперішню вартість ряду річних доходів, очікуваних від використання капітального майна протягом строку його служби, з ціною його пропозиції. Ми отримаємо таким чином граничну ефективність окремих видів капітального майна. Найбільша з цих граничних ефективностей може тоді розглядатися як гранична ефективність капіталу в цілому» [2, с. 130-131]. Отже, Дж. М. Кейнс вважав, що перш ніж витратити гроші на інвестування, підприємець підраховує граничну ефективність капіталу, прибуток, який він очікує одержати від використання свого капіталу.

У складі інвестицій заслуговує на увагу також категорія «норма процента», яка є іншим фактором, який враховується підприємцем під час прийняття рішення про інвестиції капіталовкладення. При цьому в теорії процентної ставки Дж. М. Кейнс, як видно з наведеного рисунку, також радикально відмежувався від підходу класиків, які розглядали процентну ставку як фактор рівноваги між заощадженнями та інвестиціями. Згідно з класичними уявленнями, будь-які заощадження чи у формі готівки (гроші), чи у формі вкладень обов'язково витрачаються і тим самим підтверджувалась дія закону Сея, тобто неможливість надвиробництва. Водночас Дж. М. Кейнс полемізуючи з Д. Рікардо, А. Маршаллом, А. Пігу, Л. Мізесом, Ф. Хайєком, Е. Хансеном та іншими класиками, висунув нове пояснення процента як суто грошового феномена, що відображає гру ринкових сил на грошовому ринку. За кейнсіанським трактуванням процент – це автономний фактор його рівень визначається стихійною взаємодією попиту і пропозиції на гроші. Попит на гроші регулюється законом переваги ліквідності, пропозиція – кількістю грошей в обігу.

Норма процента теорії Кейнса – це ціна відмови від ліквідності, тобто відмови від збереження нагромаджених коштів у грошовій формі. В теоретичному аспекті Кейнс також стверджує, що норма процента – це (ціна), яка врівноважує нагальне бажання утримати багатство у формі готівкових грошей з наявною в обігу кількістю грошей [2, с. 159].

Виходячи із закону переваги і ліквідності, Дж. М. Кейнс схильність до ліквідності визначив трьома психологічними мотивами, що відображає (рис. 2).

Рис. 2. Психологічні мотиви схильності до ліквідності за Дж. М. Кейнсом [2]

З наведеного рисунку видно, що психологічні мотиви схильності до ліквідності обумовлюються як комерційним так і спекулятивним мотивом, а також мотивом перестороги. При цьому за Кейнсом – зменшення кількості грошей в обігу та нестійка кон'юнктура на грошовому ринку збільшує перевагу ліквідності, а для її подолання необхід-

не підвищення норми процента. І, навпаки, чим стабільніший грошовий ринок, тим нижча перевага ліквідності, а тому нижча процентна ставка. Виходячи з наведених теоретичних кейнсіанських постулатів, прийняття рішення про інвестування та його масштаби, залежать від зіставлення рівнів граничної ефективності капіталу і процентної ставки. Відмічаючи про фактори інвестиційної активності, Дж. М. Кейнс стверджував, що інвестиції не здійснюються, якщо норма процента більша або рівна щодо граничної ефективності капіталу, а здійснюються у випадку перевернення норми процента над граничною ефективністю капіталу.

Висновки і пропозиції:

1. Всесвітнє визнання мала головна праця Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей», яка, як і інші праці цитованого науковця, містить суттєві теоретичні розходження з панівною в тогочасній економічній науці неокласичною теорією.

2. Важливим аспектом кейнсіанського теоретичного аналізу є становлення зв'язку між споживанням інвестиціями та національним доходом, який здійснено на основі відкритого Дж. М. Кейнсом основного економічного закону та концепції мультиплікатора.

3. Актуальність і новизна наукового дослідження Дж. М. Кейнса не втратили своєї значимості на сучасному етапі соціально-економічного розвитку країн в умовах затяжної економічної кризи.

Список літератури:

1. Селігмен Б. Основные течения современной экономической мысли. – М. : Прогресс, 1968.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – М. : Гелиос АРВ, 2002 .
3. Kahn R. F. Relation of Investment to Unemployment. – Economic Journal. – June. – 1931.

Котигорошко А. И.

Химинец В. В.

Ужгородский национальный университет

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ТЕОРИИ ДЖ. М. КЕЙНСА О ВЗАИМОСВЯЗИ ИНВЕСТИЦИИ И НАЦИОНАЛЬНОГО ДОХОДА

Резюме

Исследованы научные и методические основы кейнсианской теоретических положений о взаимозависимости инвестиций и национального дохода. Обобщены важнейшие аспекты основного психологического закона Дж. М. Кейнса и разработанного им мультипликатора инвестиций. Проанализированы также факторы инвестиционной активности и психологические мотивы склонности к ликвидности по Дж. М. Кейнсом.

Ключевые слова: инвестиции, национальный доход, психологический закон Кейнса, мультипликатор инвестиций.

Kotigoroshko A. I.

Hymynets V. V.

Uzhgorod National University

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL GROUNDS OF J. M. KEYNES' THEORY ON INTERRELATION OF INVESTMENTS AND NATIONAL INCOME

Summary

Science research and methodological foundations of Keynesian theoretical propositions about the interdependence of investment and national income. Summarizes the most important aspects of basic psychological law of John Maynard Keynes and developed his investment multiplier. Analyzed as factors in investment activity and psychological motives propensity to liquidity John Maynard Keynes.

Key words: investment, national income. psychological law of John Maynard Keynes, investment multiplier.